सांख्ययोगपक्षयोर्मध्येसांख्यमेवश्रेयइत्याह अथेति शास्त्राचार्योपदेशजंपरोक्षज्ञानरूपंप्लवंसंसारसमुद्रतरणसाधनंगृहीत्वाधीरोध्यानवान् आत्मनःशांतिमोक्षहेतुंज्ञानमेवाश्रयेत् तमेवधीरोविज्ञायप्रज्ञांकुर्वीतब्राह्मणइतिश्रुतेर्ज्ञानंशास्त्रतःसंपाद्यतन्निष्ठोभवेदित्यर्थः ॥ १ ॥ अत्रज्ञानशब्दार्थंपृच्छति किमिति तत्संश्रयणीयंज्ञानंकिंविद्यांरज्जूरगादिन्यायेनाविद्यामात्रनिरासेनवस्तुतत्त्वज्ञापिकांधीवृत्तिंवाब्रूषेउत प्रवृत्तिलक्षणोध्यानेनकीटभृंगवत्ध्येयसारूप्यप्रापकोधर्मइतिवाआत्मोच्छेदलक्षणाशून्यवादिलौकायतिकयोःसंमतानिवृत्तिरितिवातद्वद यथायेनप्रकारेणद्वयंजन्ममरणादिनिस्तरतेतथावदेति ॥ २ ॥ अत्राहमित्यनुभवेजडोहंकारस्तत्प्रकाशश्चप्रथेतेतदुभयमात्मेतिभाट्टाः अहमर्थएवात्माप्रकाशस्तस्यगुणःसचत्रिक्षणावस्थायीतितार्किकाः नित्यप्रकाशएवात्माऽहमर्थोऽनात्मेतिसांख्याः तत्राप्यात्मानात्मानौद्वावपितात्विकाविति बहवः अनात्मैवस्थिरश्चिदात्मातुदेहनाशेनश्यतीतिलोकायतिकाः आत्मैवसत्योऽनात्मामृषेतिवेदांतवादाः द्वयमपिनास्तीतिशून्यवादिनः एवमात्माभावेसतिज्ञानानर्थक्यंस्यादित्यंत्यंतावद्दूषयति यस्त्विति यस्तुभावंअधिष्ठानसत्तांविनास्वभावेनैवअहंकारादिकंस्वरूपेणैवभातीतिपश्यन्निरधिष्ठानकांस्वाभाविकींजगद्भ्रांतिंवदन्सर्वान्शिष्यान्प्रज्ञयामुक्ताः ऊहापोहकौशलेनरहिताः हेतवोयुक्त

व्यासउवाच अथज्ञानप्लवंधीरोगृहीत्वाशांतिमात्मनः॥ उन्मज्जंश्चनिमज्जंश्चज्ञानमेवाभिसंश्रयेत् ॥ १ ॥ शुकउवाच किंतज्ज्ञानमथोविद्यांयथा निस्तरतेद्वयं ॥ प्रवृत्तिलक्षणोधर्मोनिवृत्तिरितिवावद॥ २॥ व्यासउवाच यस्तुपश्यन्स्वभावेनविनाभावमचेतनः॥ पुष्यतेचपुनःसर्वान्प्रज्ञयामुक्तहेतुकान्॥ ३॥ येषांचैकांतभावेनस्वभावात्कारणंमतं ॥ पूत्वातृणमिषीकांवातेलभंतेनकिंचन ॥ ४ ॥ येचैनंपक्षमाश्रित्यनिवर्तंत्यल्पमेधसः ॥ स्वभावंकारणंज्ञात्वानश्रेयःप्राप्नुवंतिते॥ ५॥ स्वभावोहिविनाशायमोहकर्ममनोभवः॥ निरुक्तमेतयोरेतत्स्वभावपरिभावयोः॥ ६॥

योयेषांतान्निर्बुद्धीनित्यर्थः प्रज्ञयेतितृतीयायाआर्षोऽलुक् पुष्यतेपुष्णातितादृशेनबोधेनरंजयति अचेतनोमूढःसनकिंचनतत्त्वंलभतेइत्युत्तरेणान्वयः निरधिष्ठानकभ्रमासंभवात्शून्यवादोत्यंतंहेयइतिभावः ॥ ३ ॥ एवंनैरात्म्यवादंदूषयित्वात्मोच्छेदवादंलोकायतमतंदूषयति येषामिति येषांलोकायतानांएकांतभावेनदृढत्वेनस्वभावादेवक्षीरादिकंदध्यादेःकारणंनतुईशादृष्टाद्यनुपहात् ईशादिसत्त्वेप्रमाणाभावात् प्रत्यक्षेणचतेषामदृष्टत्वादितिमतं तेकिंतृणंमुंजंपूत्वासंशोध्यतदंतर्गतांप्रागदृष्टामिषीकामपिकिंवानलभंतेइतिकाक्वादृष्टविरुद्धवादित्वंतेषामुक्तं चनशब्दोप्यर्थोभिन्नक्रमश्च मह्यदर्शनमात्रेणवस्त्वभावोनिश्चेतुंशक्यः मुंजांतस्थेषीकायाअप्यसत्त्वापत्तेः श्रुतिश्चमुंजेषीकादृष्टांतेनैवदेहादन्यमात्मानमाह तंस्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्मुंजादिवइषीकांधैर्येणेति श्रुत्वानृणामृषीणांवेतिपाठेतेश्रवणपूर्वकंकिंचित्तत्त्वंनलभंतेऽपितुस्वयमेवानुपासिताचार्याइत्थंकल्पयंतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ स्वभावादेवशून्येजगद्भ्रांतिःस्वभावादेवचदेहाद्युत्पत्तिरितिपक्षद्वयमप्यनर्थकमित्याह येचेति ॥ ५ ॥ तदेवदूषयति स्वभावोहीति मोहकर्ममोहकार्ययन्मनस्तद्भवः मूढैर्मनसाकल्पितइत्यर्थः स्वस्यैवभावःसत्ताकारणमितिएकःपक्षः परितःस्वस्यइतरेषांचभावःकारणमित्यन्यः एतयोःस्वभावपरिभावयोर्निरुक्तंनिर्वचनंतत्त्वंएतद्वक्ष्यमाणंशृणुइतिशेषः ॥६॥

Digitized by Google